

TRÌNH CÔNG SƠN,
HẠT BUI
trông
CÔI
THIÊN THU

BÍCH HẠNH

NHÀ XUẤT BẢN TỪ ĐIỂN BÁCH KHOA

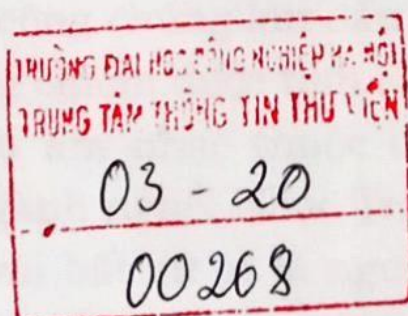
Handwritten signature and date: Bích Hạnh 2000

Bích Hạnh

Loại mới đầu

Trịnh Công Sơn

hạt bụi trong cõi thiên thụ

NHÀ XUẤT BẢN TỪ ĐIỂN BÁCH KHOA

Lời mở đầu

Trịnh Công Sơn là một hiện tượng hiếm gặp. Trong đời sống âm nhạc Việt Nam hiện nay, bên cạnh những dòng nhạc như Nhạc cách mạng, Nhạc trẻ, Nhạc dân ca, Nhạc tiền chiến, Nhạc thánh phòng... thì nhạc Trịnh Công Sơn tồn tại như một dòng nhạc độc lập, trở thành một hiện tượng độc nhất vô nhị trong lịch sử ca nhạc và ngay cả trong lĩnh vực văn học từ trước đến nay. Là một nghệ sĩ sáng tác với một triết lý đơn giản: "Tôi chỉ là tên hát rong đi qua miền đất này để hát lên những linh cảm của mình về những giấc mơ đời hư ảo". Từ khi đến với công chúng lần đầu năm 1958, nhạc Trịnh ngày càng chiếm được tình cảm của đông đảo công chúng yêu âm nhạc thuộc đủ mọi giới, mọi lứa tuổi, mọi ngành nghề. Nhạc Trịnh luôn là tiếng nói đồng cảm với bất cứ ai là người Việt Nam bởi nhạc của ông là tiếng nói tha thiết của quê hương, tình yêu, và thân phận con người. Qua hành trình âm nhạc của Trịnh Công Sơn, chúng ta cảm nhận được một gương mặt Việt Nam trong lịch sử: đau thương trong chiến tranh, khao khát hoà bình. Đặc biệt, những bản tình ca của Trịnh Công Sơn

đã, sẽ, và mãi trở thành món ăn tinh thần của người Việt, đặc biệt là giới trẻ.

Làm nên sức sống của nhạc Trịnh chính là phần ca từ. Nhạc sĩ Văn Cao cho rằng âm nhạc của Trịnh Công Sơn là kết quả của một cuộc hôn phối kì diệu giữa phần ca từ với phần âm nhạc, hai phần này hoà quyện vào nhau đến mức khó có thể tách rời, làm nên hồn cốt nhạc Trịnh, vì thế nên ông gọi nhạc sĩ họ Trịnh là "Người ca thơ"¹. Hoàng Phủ Ngọc Tường thì cho rằng: "Ca từ của Trịnh Công Sơn chính là vấn đề khiến cho ai nấy đều băn khoăn tự hỏi không biết nguồn thơ của Trịnh Công Sơn kiếm từ đâu ra ngoài thần cảm bí ẩn của những con người thời nhà Đường"². Giáo sư Hoàng Ngọc Hiến đánh giá: "Tất cả ca từ của nhạc Trịnh Công Sơn làm thành một tình ca hay nhất thế kỷ"³. Nhà nghiên cứu âm nhạc Việt Nam - Giáo sư Dương Viết Á cho rằng: "Ngay cả trong những năm tháng "chia tay" giữa thơ và ca, xét riêng về ca từ, nhiều nhạc sĩ cần được gọi thêm là nhà thơ, thậm chí nên được tuyển chọn vào các tập thơ ca thế kỷ XX: Đặng Thế Phong, Văn Cao, Trịnh Công

-
1. Trịnh Công Sơn, *Những bài ca không năm tháng*, Nhà xuất bản Âm nhạc, 1998, tr.3.
 2. Hoàng Phủ Ngọc Tường, *Trịnh Công Sơn và cây đàn Lya của Hoàng tử bé*, Nhà xuất bản Trẻ, 2005, tr.79.
 3. Dẫn theo Nguyễn Trọng Tạo - Nguyễn Thụy Kha - Đoàn Tử Huyền, *Trịnh Công Sơn- một người thơ ca, một cô đi về*, Nhà xuất bản Âm nhạc, Trung tâm Văn hoá ngôn ngữ Đông Tây, 2001, tr.351.

Sơn..."¹. Khi những đứa con tinh thần của mình đến với công chúng, nhạc Trịnh đã tạo nên một hội chứng nghe. Hội chứng ấy như một cơn địa chấn mà dư ba của nó có thể lan truyền khắp các lục địa. Không chỉ phổ biến trong nước, nhiều ca khúc của ông đã vượt biên giới, đến với các quốc gia khác như Pháp, Mỹ, Ý, Canada, Nhật Bản... được dịch sang tiếng nước bạn và được đông đảo công chúng đón nhận. Ở một số nước như Canada, Ý, Đức đã có thư viện Trịnh Công Sơn. Ông đã vinh dự là người đầu tiên ở Đông Nam Á được Liên hợp quốc trao tặng giải thưởng âm nhạc cao quý "Vì một thế giới hoà bình" (World Peace Music Award) sau khi ông mất 3 năm (2004).

Ca từ Trịnh Công Sơn hiện đang được giới nghiên cứu quan tâm, đặc biệt là soi chiếu ca từ dưới góc độ ngôn ngữ. Việc tìm hiểu và lí giải các biểu tượng ngôn ngữ trong ca từ Trịnh Công Sơn sẽ góp thêm một cái nhìn mới về thế giới quan, nhân sinh quan của người nhạc sĩ tài hoa vốn được đánh giá là "phù thuỷ của ngôn từ" này.

Để thực hiện công trình này, tác giả đã tiến hành khảo sát 228 ca khúc Trịnh Công Sơn. Nguồn ngữ liệu chủ yếu được lấy trong các tuyển tập tình khúc Trịnh Công Sơn đã được phát hành và phần thư mục ca khúc Trịnh Công Sơn do Phạm Văn Đĩnh sưu tầm, hiệu đính trên trang

1. Dương Viết Á, *Âm nhạc Việt Nam từ góc nhìn văn hoá*, tập I, Nhà xuất bản Hà Nội, 2005, tr. 226.

web: <http://www.tcs-home.org/ban-be/pham-van-dinh/thu-muc-ca-khuc-trinh-cong-son> cập nhật tháng 8 năm 2007 với gần 300 ca khúc có ghi rõ nguồn trích đáng tin cậy. Tác giả xác định các hướng đi cụ thể như sau:

- Xác định được hệ thống các biểu tượng trong ca từ Trịnh Công Sơn, từ đó chỉ ra mối liên hệ về mặt nguồn gốc của biểu tượng gắn với các quan niệm Triết học, Tôn giáo, Văn hoá của nhân loại,... và sự linh hội, kế thừa, sáng tạo lại để hình thành nên những ý nghĩa biểu trưng của hệ biểu tượng cũng như các biến thể của biểu tượng trong ca từ của nhạc sĩ.

- Trên cơ sở phân tích sự kế thừa và chuyển đổi ý nghĩa của biểu tượng theo hướng lịch đại, so sánh và đối chiếu trên mặt đồng đại, xác định các hướng nghĩa biểu trưng chủ yếu của hệ biểu tượng trong ca từ Trịnh Công Sơn.

- Qua những đặc điểm nổi bật về ý nghĩa hằng tại của các biểu tượng trong ca từ Trịnh, bước đầu đưa ra nhận định về quy luật chuyển hoá từ hệ biểu tượng khởi nguyên vào trong ca từ của Trịnh Công Sơn, từ ý nghĩa bản thể, phạm vi đời sống tín ngưỡng, tâm thức văn hoá cộng đồng,...vào thế giới tinh thần của nhạc sĩ.

Tác giả đi sâu vào nghiên cứu bản chất sự tồn tại của các biểu tượng ngôn ngữ trong ca từ của Trịnh Công Sơn, ý nghĩa biểu trưng và mức độ khái quát của từng biểu tượng. Từ đó tìm hiểu

quan niệm nghệ thuật của nhạc sĩ về con người, về tình yêu, và về cõi thế.

Cuốn sách này được ra mắt độc giả lần đầu với tựa đề *Biểu tượng ngôn ngữ trong ca từ của Trịnh Công Sơn* do Nhà xuất bản Khoa học Xã hội phát hành năm 2009. Lần tái bản này, tác giả có hiệu đính và bổ sung thêm một số nội dung nghiên cứu. Đặc biệt, ngoài phần nội dung, cuốn sách còn cung cấp cho độc giả một số ảnh tư liệu quý về nhạc sĩ Trịnh Công Sơn do chính gia đình, mà đại diện là cô Trịnh Vĩnh Trinh cung cấp và cho phép công bố. Cuốn sách cũng đưa thêm vào phần phụ lục nội dung nguyên bản một số bức thư tình của nhạc sĩ Trịnh Công Sơn gửi cho người phụ nữ mà ông yêu một thời - Dao Ánh. Đây là một số trong vô số những lá thư tình của Trịnh Công Sơn do chính bà Dao Ánh gửi lại, ủy quyền lưu giữ cho gia đình nhạc sĩ, và cô Trịnh Vĩnh Trinh đã cung cấp, cho phép tác giả sử dụng, giới thiệu với bạn đọc trong lần tái bản cuốn sách này. Số tư liệu quý giá này sẽ được chúng tôi sử dụng trong một công trình nghiên cứu khoa học khác tới đây về ca từ Trịnh Công Sơn dưới góc độ ngôn ngữ nhìn từ một phương diện lí thuyết khác, mới mẻ hơn.

Nhân dịp cuốn sách ra mắt bạn đọc, tôi xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới PGS.TS Đỗ Việt Hùng, Chủ nhiệm Khoa Ngữ văn, trường Đại học Sư Phạm Hà Nội - người thầy đã tận tâm hướng dẫn và cho tôi nhiều ý kiến quý báu trong quá trình hoàn thiện công trình này. Xin chân

thành cảm ơn những ý kiến đóng góp quý báu của GS.TS Nguyễn Đức Tồn, Viện trưởng Viện Ngôn ngữ học; GS.TS Nguyễn Văn Khang, Phó Viện trưởng Viện Ngôn ngữ học; PGS.TS Hà Quang Năng, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam; PGS.TS Nguyễn Xuân Dũng, Giám đốc Nhà xuất bản Khoa học Xã hội. Và để cuốn sách có thể ra mắt độc giả với lần tái bản này, xin bày tỏ sự biết ơn trân trọng tới cô Trịnh Vĩnh Trinh - người đại diện bản quyền cho các sáng tác của nhạc sĩ Trịnh Công Sơn; anh Nguyễn Trung Trực, đại diện cho gia đình nhạc sĩ; nhà báo Nguyễn Trọng Chúc (Báo *Tuổi trẻ* thành phố Hồ Chí Minh); nhà thơ Nguyễn Duy (Hội Nhà văn Việt Nam); họa sĩ Lê Thiết Cương (Hà Nội). Đặc biệt là tập thể cán bộ Nhà xuất bản Từ điển Bách khoa đã tạo điều kiện thuận lợi để cuốn sách của tôi được ra mắt độc giả đúng dịp kỉ niệm 10 năm ngày mất của cố nhạc sĩ Trịnh Công Sơn.

Trong điều kiện còn hạn chế về khả năng nghiên cứu, cuốn sách chắc chắn còn nhiều khiếm khuyết, rất mong nhận được sự chỉ giáo của quý bạn đọc.

Cuối cùng, xin được bày tỏ lòng tri ân tới các học giả đi trước. Các bài nghiên cứu, các cuốn sách đã viết về Trịnh Công Sơn là một nguồn tư liệu quý giá giúp chúng tôi có một cái nhìn khách quan hơn trên tinh thần khoa học khi nghiên cứu ca từ Trịnh Công Sơn dưới góc độ ngôn ngữ.

LỜI GIỚI THIỆU

Đã có nhiều cuốn sách viết về cuộc đời và những nhạc phẩm của Trịnh Công Sơn nhưng lại không nhiều những cuốn sách có tính chất chuyên luận, nghiên cứu về nghệ thuật trong ca từ của ông. *Trịnh Công Sơn - hạt bụi trong cội thiên thu* của Bích Hạnh là một công trình trong số ít đó.

Với những nghệ sĩ lớn thì tác phẩm của họ có một trường ảnh hưởng rất rộng, người bình thường cảm nhận một cách, các nhà phê bình cũng có thể coi đó là đối tượng nghiên cứu chuyên sâu theo cách khác.

Âm nhạc của Trịnh Công Sơn là một giá trị đã được khẳng định hoàn toàn tự nhiên trong lòng công chúng nhưng bên cạnh đó, nửa còn lại là phần ca từ rất cần có những khảo cứu khoa học để thấy hết được cái hay, cái độc đáo và đương nhiên qua đó, người nghe nhạc Trịnh Công Sơn mới cảm nhận được hết vẻ đẹp trong âm nhạc của ông.

Không riêng trong âm nhạc mà đối với các môn nghệ thuật khác cũng vậy, ai cũng có thể cảm nhận được theo cách riêng của mình. Nhưng phân tích và lí giải thấu đáo thì chỉ có những nhà chuyên môn mới làm được. Bích Hạnh là người nghiên cứu ngôn ngữ, chị coi ca từ của Trịnh Công Sơn là một loại văn bản. Chị dùng phương pháp ngôn ngữ học thống kê, bắt đầu ở đơn vị cơ bản là từ để tìm ra các

biểu tượng nghệ thuật trong ngôn ngữ của Trịnh Công Sơn. Ví dụ: Đá - Buồn, Núi - Hẹn, Lửa - Khát, Biển - Đợi, Ngày, mùa, đời người - Thời gian tâm lí, Tiếng súng - Thức gọi, Lời ru - Quên; Con đường - Không gian sống; Đi, về - Kiếp người,...

Song song đó là một thao tác khác: xếp chồng văn bản. Chỉ xem ca từ, cuộc đời Trịnh Công Sơn và ngữ cảnh văn hoá thời ông sống là ba loại văn bản khác nhau, nghiên cứu và đặt ba loại văn bản này dưới góc nhìn của văn hoá biểu tượng để xâu chuỗi, lí giải nguồn gốc và tìm ra ý nghĩa biểu trưng của những biểu tượng nêu trên, góp phần hiểu rõ thêm sự khúc xạ của tư tưởng Phật giáo và tư tưởng triết học Hiện sinh phương Tây vào trong ngôn ngữ của Trịnh Công Sơn như thế nào.

Khám phá biểu tượng thông qua ngôn ngữ ca từ của Trịnh Công Sơn để thấy được hồn cốt nghệ thuật của ông, thấy được con người thi sĩ trong ông, đó là mong muốn của nhà nghiên cứu Bích Hạnh khi viết chuyên luận này.

Cảm ơn tác giả Bích Hạnh đã chia sẻ với những người yêu mến nghệ thuật của Trịnh Công Sơn một con đường mới để đến với tác phẩm của ông. Xin được trân trọng giới thiệu *Trịnh Công Sơn - hạt bụi trong cõi thiên thu* với bạn đọc.

TRỊNH VĨNH TRINH

Tháng 2.2011

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
<i>Lời mở đầu</i>	5
<i>Lời giới thiệu</i>	11
Từ mẫu gốc văn hoá đến những biểu tượng trực quan	13
1. Mẫu gốc "Bầu trời" với những biểu trưng tiêu biểu về phận người	13
Đá - nỗi buồn của kiếp nhân sinh	15
Núi - "Điểm hẹn trăm năm" của đời người	41
Mặt trời - sinh thể mang hơi thở thời đại	60
Lửa - khát vọng thấp sáng hạnh phúc	78
Nắng - thiên sứ của những buồn vui hội ngộ	93
2. Mẫu gốc "Nước" với những biểu trưng về nguồn sống và sự tái sinh	107
Biển - không gian của sự hoài vọng, chờ đợi	109
Sông - tấm gương phản chiếu tâm hồn con người	117
3. Mẫu gốc "Con người" và những biểu trưng mang tính nội tâm	129
Đôi mắt - dạng ngoại hiện của "con mắt trái tim"	129
Đôi môi - khát vọng một tình yêu toàn bích	139

Từ mẫu gốc văn hoá đến những biểu tượng phi trực quan	154
1. Mẫu gốc "Thời gian" và những lát cắt đặc biệt mang tính biểu tượng	154
Ngày - thời gian buồn nhớ	154
Mùa - thời gian phôi pha	174
Đời người - thời gian hướng về cõi thiên thu	190
2. Mẫu gốc "Âm thanh" và những biểu tượng phái sinh mang tính đối cực	203
Lời ru - khoảng mơ giúp con người nguôi quên thực tại	203
Tiếng súng - đánh thức những tâm hồn mộng mị trong cuộc chiến tử sinh	212
Những biểu tượng chuyển hoá giữa trực quan và phi trực quan	222
1. Vườn - không gian của sự tiên nghiệm lẽ sống	222
2. Con đường - dự cảm về những "Giấc mơ đời hư ảo"	230
Tài liệu tham khảo	245
Phụ lục	251
1. Những ca khúc được dùng khảo sát	251
2. Hệ thống biểu tượng trong ca từ Trịnh Công Sơn	260
3. Ca từ Trịnh Công Sơn	263

In 1000 cuốn, khổ 15 x 22 cm
Thực hiện tại Công ty cổ phần In Văn Hoá Việt
Kế hoạch xuất bản số: 177- 2011/CXB/05 - 06/TĐBK
In xong nộp lưu chiểu quý I năm 2011